

Tomasz Krotowski*

EWOLUCJA WSPÓŁCZESNEGO ORNAMENTU NA PRZYKŁADACH OBIEKTÓW WYSTAW ŚWIATOWYCH EXPO

CONTEMPORARY ORNAMENT EVOLUTION ON WORLD EXHIBITIONS EXAMPLES

W XX wieku nastąpiła transformacja ornamentu zastępując myślenie formami dekoracyjnymi na rzecz „zabawy” materiałem oraz zwrot uwagi na indywidualizm i powtarzalność motywów. Współczesny detal jest ukryty w geometrii formy, posługuje się istotą materiału oraz jest wpisany w powłokę budynku. Wyraża emocje adekwatne do charakteru obiektu. Celem artykułu jest wskazanie znaczenia Wystaw Światowych w ewolucji ornamentu.

Słowa kluczowe: ornament, ewolucja, expo, wystawy światowe, fasada, geometria, materiał, forma, emocje

The 20th century began transformation of an ornament. Decorative forms were overtaken by material „joy”, individuality and repetitive themes. Nowadays ornament is hidden in the geometry, materials and the image of the building's envelope. The basic goal of an ornament is to express emotions adequate the building's character. The article concerns the importance of World Exhibitions for an ornament evolution.

Keywords: ornament, evolution, expo, world's exhibitions, world's fair, facade, geometry, material, form, emotions

1. Wprowadzenie

Kompozycja i estetyka od wieków kreują materialność architektury. Nie dotyczyło to pierwotnych budynków, nastawionych na spełnianie podstawowej funkcji – ochrony przed czynnikami zewnętrznymi. Ludzie szybko zaczęli dekorować ściany zewnętrzne, ważnych budynków, tj. pałaców, budynków

sakralnych. Już w starożytności podstawowym celem stała się atrakcyjna obudowa przez interesujący detal. Jak się później okazało poszukiwania ornamentu pochłonęły architekturę na wiele stuleci.

Droga rozwoju detalu, przeplata się z ewolucją fasady. Ważnymi budynkami, w których geometria formy jest ważniejsza od rozwiązań funkcjonalnych,

* Krotowski Tomasz, mgr inż. arch., Politechnika Łódzka, Wydział Budownictwa Architektury i Inżynierii Środowiska, Instytut Architektury i Urbanistyki.

są pawilony Wystaw Światowych Expo. Pomimo populistycznego charakteru, część budynków stanowi innowacyjną architekturę, która powstaje dzięki eksperymentom. Wystawy Expo generowały i generują wzorce oraz wyznaczają nowe trendy w architekturze.

2. Pierwsza próba transformacji

Nastanie rewolucji przemysłowej w II połowie XIX wieku zbiegło się z pierwszą Wystawą Światową w Londynie, która dokonała ogromnej transformacji w architekturze. W budownictwie pojawiły się nowe możliwości materiałowe i metody wznoszenia budynków. Żelazo i szkło rozpoczęły dematerializację elewacji budynku. Rewolucyjnym okazał się Crystal Palace zaprojektowany przez Josepha Paxtona. Filigranowa struktura z transparentnymi ścianami zredukowała całkowicie masywne ściany otwierając wnętrze na działanie światła. Pawilon okazał się wzorem dla późniejszej architektury opartej dotychczas na palladiańskich ideałach antycznych proporcji. Kolejnym przełomowym projektem była Galerie des Machines z Wystawy Światowej w Paryżu w 1889 roku. Jako jedna z pierwszych wykorzystała konstrukcję łukową do otrzymania wolnego planu od niepożądanych słupów. Pomysł posłużył wielu późniejszym realizacjom, m.in. dworcem kolejowym i galeriom handlowym, co potwierdza teorię wzorców.

W obu przypadkach zmiana sposobu myślenia o strukturze obiektu nie przełożyła się na zmianę postrzegania detalu, który wciąż wynikał z tradycyjnej historycznej formy. Dzięki szerokiemu zastosowaniu stali możliwa była dalsza ewolucja ornamentu.

3. Rewolucja modernistyczna

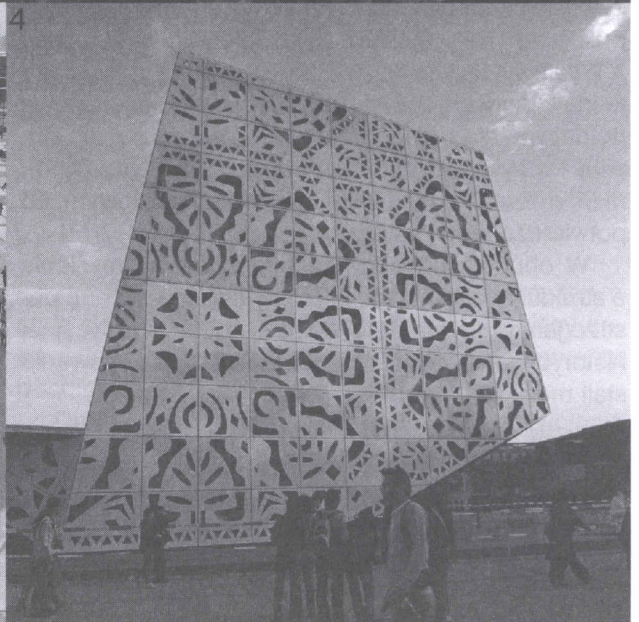
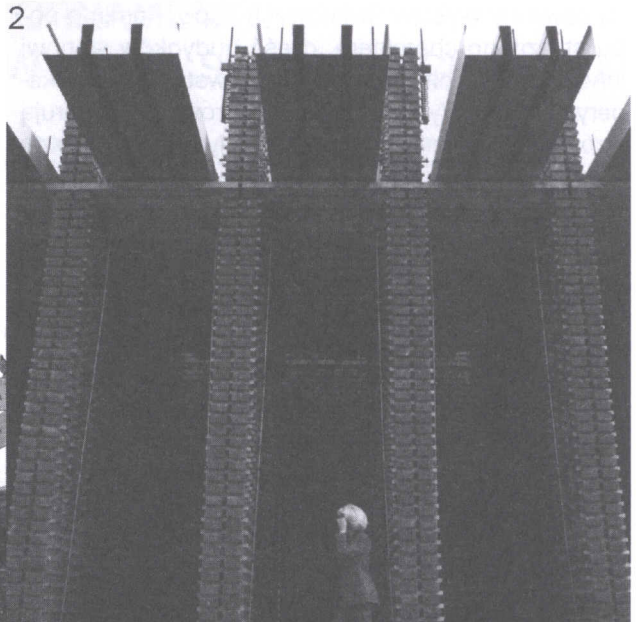
Aż do XX wieku ściana zewnętrzna pełniła rolę integrującą w układzie konstrukcyjnym budynku. Dopiero modernizm zrewolucjonizował jej funkcję tworząc niezależne od struktury „opakowanie”. Za namową Adolfa Loosa, architektura na początku stulecia odrzuciła

ornament jako zbędny, pracochłonny i kosztowny element życia codziennego. Architektura potrzebowała wspólnego języka do komunikacji z otoczeniem. Architekci rozpoczęli więc intensywne poszukiwania współczesnego „ornamentu”, który byłby adekwatny do ich wygórowanych ambicji i podkreślił indywidualność projektu. Era modernizmu za sprawą nowoczesnych technologii skoncentrowała wysiłek na nowych formach geometrycznych oraz obsesji transparentności. Budynki miały stać się „szczerze”, a ich elewacja i detal odzwierciedlać funkcję. Doskonałym przykładem nowych idei stał się pawilon Miesa van der Rohe z 1929 roku na Wystawę Światową w Barcelonie. Propagujący nowy schemat otwartości przestrzeni, posługiwał się jedynie prostymi płaszczyznami. Uproszczone detale żelbetu, szkła, stali i kamienia dopełniały minimalny charakter obiektu. Kolejnym przykładem, który ukazał w interesujący sposób pełną transparentność fasady był pawilon Czechosłowacji z 1937 roku na wystawie w Nowym Yorku.

Wiele ówczesnych budynków wzbudziło zachwyt, jednak zamiast oryginalnych elewacji modernizm w efekcie doprowadził do multiplikacji form i schematyzmu. Natomiast transparentność elewacji, przyczyniła się do rozwoju dyskusji krytykującej ekspresję przezroczystego budynku.

Kolejnym wzorcem architektonicznego detalu z pierwszej powojennej Wystawy Światowej w Brukseli w 1958 roku był pawilon Phillipsa, autorstwa Le Corbusiera. Swoją oryginalną hiperboliczną formą ukazał możliwości architektury krzywoliniowej mimo ograniczeń technologicznych i zastosowania prostokreślnych betonowych paneli zawieszonych na stalowych strunach zamiast jednolitej płaszczyzny. Jak sam architekt stwierdził, chciał zaprojektować „poemat łączący obraz rytm i dźwięk w organicznej formie”[1]. Kolejną, również pionierską konstrukcją w stylu high-tech była kopuła geodezyjna Richarda Buckminstera Fullera, którego wizje geometrycznych

1. Pawilon Phillips, Le Corbusier, Expo 1967, Montreal, USA / Phillips Pavilion, Le Corbusier, Expo 1967, Montreal, USA
2. Pawilon Szwajcarii, Peter Zumthor, Expo 2000, Hannover, Niemcy / Swiss Pavilion, Peter Zumthor, Expo 2000, Hannover, Germany
3. Pawilon Danii, BIG, Expo 2010, Szanghaj, Chiny / Danish Pavilion, BIG, Expo 2010, Shanaghai, China
4. Pawilon Polski, WWA, Expo 2010, Szanghaj, Chiny / Polish Pavilion, WWA, Expo 2010, Shanghai, China



form architektury wyprzedzały ówczesną epokę. Zbudowana z trójkątów równobocznych konstrukcja stalowa w idealny sposób rozkładała siły ściskania i rozciągania, czym zawdzięczała swoją lekkość i tworzyła systematyczny wzór elewacji.

Detal stał się zatem ekspresyjnym elementem kształtującym fasadę. Wykorzystywany był zarówno w elementach konstrukcyjnych jak i osłonowych, ale zawsze był powściągliwym i użytecznym elementem.

4. Ornament dekoracyjny

Krytyką zaistniałej sytuacji zajęli się ruch postmodernistyczny, postulując zastąpienie transparencji i prostoty fasad dekorowanymi elementami, które pomogą zintegrować budynek z otoczeniem i podwyższą jego znaczenie w oczach odbiorcy. Rozrywanie funkcji i formy miało pozytywnie wpłynąć na przestrzeń architektoniczną czyniąc ją bardziej reprezentacyjną. Jednym z przykładów może być Pawilon Kanady z wystawy światowej w 1967 roku, odwzorowujący schematyczny las w formie wielu ostrosłupów stanowiących zadaszenie. Postmodernistyczne wizje zostały również wykorzystane przy tworzeniu pawilonu holenderskiego w Szanghaju w 2010 roku. Artysta John Kormeling zaprojektował spiralną drogę wśród wielu złożonych form wywodzących się z połączenia holenderskiej i chińskiej architektury. Przejawy postmodernizmu można jeszcze odszukać w pawilonach krajów azjatyckich, dla których ornament stanowi ważny element cywilizacji. Generalnie brak zrozumienia dla zaproponowanych form symbolicznej interpretacji kultury oraz ograniczone możliwości przetwarzania ich w przyszłości doprowadzają do częściowego odejścia od tego stylu. Jeśli architektura ma wciąż pozostać zbieżna ze sztuką i odpowiadać na ludzkie zapotrzebowanie musiała wytworzyć mechanizmy, które dadzą możliwość produkowania ciągle nowego wizerunku budynku o absolutnie indywidualnym charakterze.

5. Ornament wyrastający z materiału

W przeciwieństwie do tradycyjnych i postmodernistycznych detali współczesny ornament nie ma na celu dekorowania poprzez dodatkowe elementy. Nie przenosi również ukrytego znaczenia. W modernizmie stał się swoistym „pustym znakiem” [2], który może wywołać nieskończenie wiele efektów. Z drugiej strony współczesna forma ornamentu to rodzaj didaskaliów, które pozwalają podkreślić sens i charakter obiektu [3].

Poszukiwania detalu doprowadziły do istoty samego materiału, który stał się ważnym elementem całego nurtu modernistycznego. Zastosowanie surowych materiałów wywodziło się z myśli o architekturze, która nie posługuje się fałszem. Idea ewoluowała, obecnie dozwolone jest korzystanie ze wielu materiałów równocześnie oraz ich przetwarzania. Dzięki szybko rozwijającym się technologiom pojawiło się nieskończenie wiele możliwości opracowania detalu architektonicznego, co z pewnością można uznać za wielki sukces współczesnej architektury.

Podejście dedykowane zrozumieniu istoty materiału zaprezentował Peter Zumthor, projektując pawilon Szwajcarii na Expo 2000 w Hanowerze. Efektem pracy była ciągła pozioma i modułarna tekstura ściany budynku osiągnięta dzięki drewnianym belkom, szczelinom oraz łączącej je stali. Budynek nawiązał do naturalnych zasobów kraju i jego ekologicznego podejścia. Zastosowanie dominującego materiału podkreśliło jego znaczenie i potwierdziło dążenie do jednolitego ornamentu.

6. Ornament ukryty w geometrii formy

Kiedy cały kształt budynku wywodzi się z ornamentu możemy mówić o generalnej idei formy wynikającej z detalu. Takie podejście jest często trudne do zdefiniowania, a przy niewielkim stopniu reinterpretacji prowadzi do kiczu. Przykładem dobrego potraktowania szczegółu przeniesionego na cały

budynek jest duński pawilon na wystawie światowej Expo 2010 w Szanghaju autorstwa BIG. Jego ciągła spiralna forma na myśl przywołuje historyczne woluty, jest natomiast wynikiem kolistego prowadzenia drogi zwiedzania wewnątrz obiektu. Drugim przykładem może być przetransformowanie na współczesny język przez Santiago Calatravę idei sklepienia w przystanku tramwajowym na Wystawie Światowej w Lizbonie w 1998 roku.

7. Ornament wpisany w „rysunek” powłoki

O wiele szerszą i powszechną grupą budynków są te, których detal stanowi fragment elewacji. Środkami wyrazu są tutaj panele, płyty, tuby, perforacja, pofałdowanie, złożone powiązania elementów, wzory strukturalne oraz inne. XXI wiek sugeruje wzrost zainteresowania ornamentem, który przez powtarzalne wzory przekazuje pewną opowieść o geometrii i formie.

Szczególnym przykładem innowacyjnego podejścia do detalu architektonicznego jest polski pawilon na Expo 2010 w Szanghaju autorstwa pracowni WWA. Elewacje w sposób niedostłowny nawiązują do regionalnego ornamentu przez powtórzenie i przeskalowanie ugruntowanego w historii ornamentu. Wernakularyzm we współczesnej formie został szeroko doceniony.

Drugi typ ornamentu elewacyjnego charakteryzuje się rozdzieleniem wnętrza i zewnątrz obiektu oraz znaczną trójwymiarowością fasady. Taką postawą kierował się projektant Pawilonu Wielkiej Brytanii na wystawie Expo 2010 w Szanghaju – Heatherwick Studio. Tworząc niezwykle ekspresyjną, „kłującą” fasadę za sprawą prostopadłe do niej umieszczonych prętów, uzyskał zewnętrzne opakowanie pawilonu oraz rzeźbiarską bryłę.

8. Indywidualność uczuć

Tym co w szczególności wyróżnia współczesny detal od poprzednich epok jest nawiązywanie interakcji z odbiorcą architektury. Poprzez swoją ekspresyjną formę ornament buduje napięcia i kreuje uczucia. Architektura ucieka się do wzbudzania skrajnych emocji, aby zostać zauważoną. Tak więc wszystko co ekstrawaganckie, ekscentryczne, intensywne czy minimalistyczne jest atrakcyjne.

Fascynującą cechą są indywidualne atrybuty, które dzięki detalom budynku stara się uzyskać. Poprzez nowoczesne technologie możliwe stało się kreowanie efektów, które nie były wcześniej dostępne w architekturze. Wspomniane cechy to: dematerializacja, amorficzność, skośność, zaburzenie skali, modularność, przypadkowość, rustykalność, kinetyczność, świetlność, gradacja i wiele, wiele innych. Trudność w przyporządkowywaniu cech do poszczególnych budynków polega na ich wielowątkowości, która umożliwia nieskończoną ilość idei projektowych.

9. Podsumowanie

W projektowaniu współczesnego detalu nie chodzi o podkreślenie znaczenia obiektu lub formy. Chodzi o spełnienie oczekiwań kulturowych i cywilizacyjnych. Ta ważna zależność realizowana jest poprzez nowoczesne technologie budowlane. Pojawiające się formy są zaczerpnięciem, przetworzeniem lub reinterpretacją detali, które pojawiły się w architekturze w ciągu ostatniego stulecia. Współczesny detal odwołuje się do uczuć odbiorcy w poszukiwaniu niespotykanych wcześniej doznań, co możemy doskonale zauważyć podczas ostatnich Wystaw Światowych Expo, które wciąż odgrywają ważną rolę w kształtowaniu współczesnego ornamentu.

PRZYPISY

[1] M. Treib, *Space calculated in seconds, Corbusier, Edgard Varese*, Princeton, Nowy Jork 1996.

[2] F. Moussavi, M. Kubo, *Function of Ornament*, Actar 2006.

[3] A. Monestiroli, *Tryglif i metopa*, Kraków 2009.

BIBLIOGRAFIA

Bachman L., *Integrated Buildings The systems basis of architecture*, New Jersey 2003.

Farshid M., Kubo M., *Function of Ornament*, Actar 2006.

Gyula S., *New architecture and technologies*, Burlington, 2003.

Juzwa N., *Architektura i urbanistyka współczesnego przemysłu*, Kraków 2010.

Schittich C., *Building Skins Concepts Layers Materials*, Basel 2001.